

Shoymardanov Oqboylar 98, Mirzarahimov Raxmonberdi 97 yoshlarida Buyuk G'alabaniy 78 yilligini eson-omon nishonlab, vatondoshlari va farzandlarni o'qri hurmatiga sazovor bo'lib turibdilar. Surxondaryo viloyati hokimligi ularning har biriga 9-may -Xotira va qadrlash kuni munosabati bilan urush va mehnat faxriylariga yo'llagan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti yo'llagan tabrik va 18 million so'mdan pul mukofatlarini taqdim etdi.

Xullas, urush yillarida mashaqqatli mehnat va azob-uqubatdan boshqa narsani ko'rmagan odamlarning ko'pchiligi qayg'u-alam girdobida jon berdilar. Shunga o'xshash urush qatnashchilarning talay qismi yorug' kunlarni ko'rmadi. Biroq shuni unutmaslik kerakki, ota-bobolarimiz misli ko'rilmagan azob-uqubatlardan va talofatlar hisobiga butun insoniyat boshiga tushgan ofatni bartaraf qilishga ulkan hissa qo'shib, jahon tarixida o'chmas iz qoldirishdi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning buyuk G'alabaniy 75 yilligi hamda Xotira va qadrlash kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi // <https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeev-ning-buyu-09-05-2020>
2. Surxondaryo viloyati davlat arxivi, 45-fond, 1-yozuv, 149-ish, 145 bet.
3. "Ilg'or Surxon uchun" gazetasining 1945-yil 21-mart soni.
4. Tursunov S. va boshqalar. Xotira-barhayot, qadr-mangu. Toshkent: Fan.2010.
5. Xotira. Surxondaryo viloyati. 2-kitob. T: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 1994. 12-bet.
6. Surxondaryo viloyat davlat arxivi. 45-fond, 1-yozuv, 137-ish, 19 betlar.
7. "Lenin bayrog'i" gazetasining 1975-yil 25-aprel soni.
8. Surxondaryo viloyati davlat arxivi, 316-fond, 1-yozuv, 29-ish, 5-bet.

CHAG'ONIYON DAVLATINING IQTISODIY ASOSLARI

Ergashev Mavlon Eshniyozovich,

Termiz davlat universiteti Jahon tarixi kafedrasida
o'qituvchisi, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya: Biz yoritayotgan maqolada ilk o'rta asrlarda mavjud bo'lgan Chag'oniyan davlatchiligining iqtisodiy asoslari, uning turli asrlarda boshqa hududdagi mahalliy davlatlar bilan munosabatlari haqida bir qator tahliliy ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Chag'oniyan davlati, Chag'onxudotlar, Somoniy, Saljuqiylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar, Xorazmshohlar davlatlari, iqtisodiy munosabatlar, siyosiy jarayonlar.

Аннотация: В статье, которую мы освещаем, представлен ряд аналитических данных об экономических основах чаганской государственности, существовавшей в раннем средневековье, и ее отношениях с местными государствами в других регионах в разные века.

Ключевые слова: Чаганское государство, чаганхудоты, сомани, сельджуки, караханиды, газневиды, хорезмшахские государства, экономические отношения, политические процессы.

Abstract: The article we are covering presents a number of analytical data about the economic foundations of the Chaganiyan statehood, which existed in the early Middle Ages, and its relations with local states in other regions in different centuries.

Key words: Chaganiyan state, Chagankhudots, Somani, Seljuks, Karakhanids, Ghaznavids, Khorezmshah states, economic relations, political processes.

Chag'oniyan davlati O'zbekiston hududida ilk o'rta asrlarda tashkil topib, uning davlatchilikka xos xususiyatlari XVI asrlargacha o'z faoliyatini turli ijtimoiy- iqtisodiy jarayonlarda mustaqil va gohida qaram davlat sifatida faoliyat ko'rsatganligini tasdiqlaydi. Masalan V-VII asrlarda Chag'onxudotlar tomonidan mustaqil Chag'oniyan davlatiga asos solinib, Dalvarzin shahri siyosiy ma'muriy markaz

bo'lib, Eron-Turk hoqonlari Sug'd davlatlari bilan elchilik munosabatlari asosida yon qo'shni-chilik aloqalarni yo'lga qo'ygan. IX-XIII asrlarda Ismoil Somoniy, Saljuqiylar, Qoraxoniylar, G'aznaviylar, Xorazmshohlar davlatlari bilan Chag'oniyon amirlari tomonidan mustaqil davlat nomidan elchilik aloqalarni olib brogan munosabatlar, XIV-XVI asrlarda Chag'oniyon amirlari Denov shahrini siyosiy ma'muriy markaz sifatida tashkil etib, ichki tashqiy siyosat yuritganligi tarixiy manbalarda o'z aksini topganligi tadqiqot jarayonda ilmiy tahlil qilindi. Shuningdek, O'zbekiston davlatchiligi tarixda alohida tarixiy tahlil qilingan arablar istilosi davrida boshqa hududlarda bo'lganidek Chag'oniyon ham VIII asr boshlaridan to IX asr boshlarigacha hamda Chingizxon istilosi davrida XIII asr ikkinchi choragidan to XIV asr o'rtalarigacha o'z siyosiy mustaqiligini ma'lum muddatga yo'qotdi. Sovet hokimiyati yillarida yaratilgan tarixiy manbalarda O'zbekistonga xos davlatchilik tarixiga, uning ilk shakllanish jarayonlariga deyarli e'tibor berilmay, yoritilgan tarixiy fikrlar ham soxta g'oyalar asosida tahlil qilingan. Kommunistik partiya siyosiy ta'sirida sobiq SSSRning chekka o'lkalaridagi milliy halqlarning davlatchilik sohasida erishgan qadimiy tarixni, uning davlat boshqaruv usullarni, madaniyatini, til tarixni SSSR tarixi darsliklariga maxsus kiritilmagan. Shuningdek maxfiy ko'rsatma asosida O'zbekiston hududidagi O'rta asrlarga oid davlatchilik tarixni o'rganish, targ'ib etishga ruxsat berilmadi. Natijada boshqa davlatlar tarixi kabi Chag'oniyon tarixi ham maxsus tarix sahifalaridan tushirilib, go'yoki Chag'oniyon mustaqil davlat bo'lmagan degan soxta fikrlar sovet mafkurasining asosiy g'oyasiga aylantirildi. Kommunistik mafkuraning tazyiqi bilan nashr etilgan ko'plab tarixiy asarlarda Chag'oniyon tarixi soxtalashtirilib, maxsus O'zbekiston tarixi darsliklariga kiritilmadi. Eng achinarlisi mahalliy tarixchilar ham ushbu siyosiy tazyiq ta'sirda Chag'oniyonni davlatchilikka xos belgilarni mavjudligini asoslovchi manbalar borligini bila turib, ushbu siyosatga qarshi o'z mustaqil fikrlarni bayon qila olmadilar. O'rta asrlar davrida mavjud bo'lgan ko'plab tarixiy manbalarda aks ettirilgan Chag'oniyon davlati ilmiy jamoatchilik tomonidan tarixiy darsliklarda va yaratilayotgan o'quv qo'llanmalarda tadqiq etilmagan. Chag'oniyon qadimgi Baqtriya, Yunon-Baqtriya, Kushon kabi davlatlarning hududida paydo bo'lib, Chag'oniyon hududda odamlar qadimdan yashaganligining izlari o'rta poleolit va mezolit davrlariga oidligi aniqlandi. Miloddan avvalgi 2-ming yillikning 2-yarmida bu erda ilk dehqonchilik manzilgohlari (Mo'lalitepa), miloddan avvalgi 1-ming yillik o'rtasida esa ilk shahar (Qiziltepa) vujudga kelgan. Miloddan avvalgi I asr – milodiy I asrlarda Chag'oniyon yuechjiylar davlatining asosiy markazlaridan biri bo'lgan. Milodiy I-III asrlarda Chag'oniyon hududlari Kushon podsholigi tarkibiga kirgan. Chag'oniyonning iqtisodi va madaniyati bu davrda ravnaq topgan, ko'plab shahar va qishloqlar vujudga kelgan, tovar-pul munosabatlari, sug'orma dehqonchilik, turli kasb-hunarlar, tasviriy va amaliy san'at, ayniqsa, Xolchayon va Dalvarzintepada haykaltaroshlik rivojlangan. Milodiy III-IV asrlarning 2-yarmida Chag'oniyonni asosan Chag'onhudotlar boshqargan. Milodiy V asrning 2-yarmi - VI asrda viloyat avval Eftaliylar[1:5-9], so'ngra Sosoniylar davlati tarkibiga kirgan. VI asrning 2-yarmidan - VIII asrning 2-yarmigacha Chag'oniyonni mahalliy sulola boshqargan, u nomigagina Toxaristonning oliy hukmdorlari – turkiy yabg'ularga bo'ysungan. Chag'oniyonning ayrim hukmdorlari – Xidevlar yoki Chag'onxudotlarning ismlari yozma, epigrafik va numizmmati ma'lumotlar bo'yicha aniqlangan: Chag'onxudot davlatining oliy hukmdorlari, ya'ni podsholari Fag'anish, Sashr, Zarin, Turontosh, Tish, Xnar kabilarning nomlari tarixiy manbalarda o'z aksini topdi. Milodiy VII asrning 2-yarmida Chag'oniyonga arablar kirib kelgan, ular VIII asr oxirida mahalliy sulolani tugatganlar[2:5-11].

Tarixiy taraqqiyot shuni ko'rsatadiki, davlatlar qaysi davrda paydo bo'lishidan qat'iy nazar, o'z davrining siyosiy doirasida ichki-tashqi siyosat nuqtai nazaridan faoliyat ko'rsatgan. Chag'oniyon davlati o'z siyosati, islohot jarayonlari, boshqaruv tizimi, savdo-sotiq, ichki tashqi siyosati bilan qo'shni davlatlarga o'z ta'sirini o'tkazib turgan.

Baqtriya, Salavkiylar, Kushon davlatlari hududida shakllangan Chag'oniyon davlatchilik tarixi bo'yicha XIX asr so'nggida evropa tarixchilari o'rtasida munozaralar boshlangan. V.Geyger[3], E.Raysh[4], T.Noldeke[5], XX asr boshida J.Prasheklar[6] Chag'oniyon tarixi haqida o'z fikr mulohazalarini bayon etgan. Chag'oniyon hududida shakllangan davlatlarning hammasi siyosiy jihatdan o'z davrida kuchli, iqtisodiy va madaniy jihatdan rivojlanganligi haqida ko'plab olimlar fikr-mulohazalar bildirganlar. Masalan, Ktesey Knidskiy «Baqtriya kuchli va qudratli mamlakat, VIII asrdayoq

mustaqil davlat bo'lgan» deb ta'riflaydi. Ktesey Knidskiyning asarlari o'rta asr tarixchisi Fotiyning asarida ilova tariqasida bizgacha etib kelgan[7]. Yuqoridagi fikrlarga asoslanib, O'zbekiston hududida shakllangan ilk davlatchilik bilan bog'liq masalalarni ilmiy o'rganish asosida ilk o'rta asrlarda shakllangan Chag'oniyon mulkligi davlat boshqaruvi mavjud dehqonchilik, hunarmandchilik, savdo-sotiq munosabatlari asosida paydo bo'lgan. Ushbu davlat hududida qadimdan shakllangan maddiy va ma'naviy madaniyat davlatchilik asoslarini shakllanishida muhim rol o'ynagan. Chag'oniyon davlatchiligida Baqtriya, Ahmoniylar, Kushon, Eftalitlar, Turk xoqonligiga xos davlat boshqaruvning o'ziga xos xususiyatlari mujassamlantirgan. Ushbu ma'muriy davlat boshqaruv shakllari ta'sirida Chag'oniyon davlatchiligi shakllanganligini alohida ta'kidlash zarur. Ushbu davlatlarning siyosiy, madaniy taraqqiyoti natijasida xo'jalik, savdo-sotiq, hunarmandchilik taraqqiy etib, mahalliy aholi o'zining an'anaviy xo'jaliklarini rivojlantirib keldi. Chag'oniyon davlatining tashkil topishga xos xususiyatlar davlatni vujudga kelishi bilan bog'liq belgilarga to'liq mos kelishi, uning hududiy-geografik joylashuvi, aholisi va uning miliy tarkibi, qo'shni mamlakatlar bilan olib borgan tashqi siyosati, savdo-sotiq munosabatlari, harbiy harakatlardagi ishtiroki kabi masalalar ilmiy tahlil qilindi. Maqolani tarixiy tahlil etish jarayonida Chag'oniyon davlatining tashkil topish asosida qadimiy davlatlarni mavjud bo'lgan siyosiy – iqtisodiy va ijtimoiy tajribalar hal qiluvchi tayanch bo'lganligi, ushbu davlatlar Chag'onxudotlar uchun ma'muriy boshqaruv usullarni yaratib berganligi amalga oshirilgan davlat sohasidagi islohatlar davlat boshqaruvida muhim vosita bo'lganligi ilmiy yoritib o'tildi. Shuni alohida ta'kidlash zarurki Chag'oniyon davlati siyosiy- iqtisodiy jihatdan katta nufuzga ega ekanligi tufayli ko'plab tarixshunoslarni o'ziga tarixiy tahlil nuqtaiy nazardan qaratganligini mavzuni bayon etish jarayonida tahlil qilib berildi. Eng muhimi Chag'oniyon tarixini davlat nuqtaiy nazardan o'rganish zarurligi haqidagi hozirgi tarixiy konsepsiyaga mos holda voqea-hodisalarga tayanib olib borildi.

FOYDALANILGAN MANBA VA ADABIYOTLAR:

1. Гумилев Л. Н. -Эфталити и их соседи. ВДИ. -1959. -№-1. С12-16. Он же. Эфталити – гории или степняки. //ВДИ. -1967. №-3, С. 5-9.
2. Григорьев Г.В. Об арабском путешественнике X века Абу Долефе и странствовании его по Средней Азии. //ЖМНП.СПб., 1873.Вип. 2, с 45-56. Бартольд В. В. Чаганиан. Соч, Т. ИИИ, М.,1965, С-5-11.
3. Geyger W. Ostiranische kultur im Altertum. Erlangen, 1982. V. 66; Geiger W. Civilization of the Eastern Iranians in Ancient Times. London. 1985. V. 45.
4. Reisch E. Baktrionoi. Paulys Real-Encyclopedie. t. II. 1896.
5. Nildeke T. Iranisches Nationalepos, Grundriss der Iranische Philologie, II. 1896-1904. V. 141.
6. Prasek J.D. Geschichte der Meder und Perser, Bd. I, Gotha, 1906. v. 50-54
7. Массон В.М. Древнеземледельческая культура Маргиани. МИА, 1959 № 73.

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ АНЪАНАВИЙ ХУНАРМАНДЧИЛИК АРТЕЛЛАРИ ТУРЛАРИ

Эргашева Сайёра Абдусоатовна,
Термиз давлат университети Жаҳон тарихи
кафедраси катта ўқитувчиси
sergasheva223@gmail.com

Аннотация: Мазкур мақолада Сурхондарё вилояти анъанавий хунармандчилик артелларининг турлари ва уларнинг хусусиятлари ҳақида сўз юритилади. 1926-1941 йиллар давомида турли соҳаларга камраб олган артеллар вужудга кела бошлади. Жумладан, кўп тармоқли, кўнчилик ва қурилиш, от-арава транспорти, озиқ-овқат, чиқинди тузни қайта ишлаб